

Profesor Charkowskiej Szkoły Weterynaryjnej Jerzy Fortunat Witowicz (1799-1853): nowe źródła do życiorysu

© LUBOW ŻWANKO¹, © DMYTRO KIBKAŁO²,
© ALEKSANDRA BLOCH³, © JAROSŁAW SOBOLEWSKI⁴

¹Centrum Muzealne, ²Zakład Chorób Wewnętrznych i Diagnostyki Klinicznej Zwierząt, Wydział Medycyny Weterynaryjnej, Państwowy Uniwersytet Biotechnologiczny w Charkowie, ul. Ałczewskich 44, 61002 Charków, Ukraina

³Zespół Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego, ul. Filmowa 1, 85-836 Bydgoszcz

⁴Katedra Ochrony Zdrowia Publicznego i Dobrostanu Zwierząt, Instytut Medycyny Weterynaryjnej, Wydział Nauk Biologicznych i Weterynaryjnych, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, ul. Lwowska 1, 87-100 Toruń

Otrzymano 19.02.2026

Zaakceptowano 27.02.2026

Zhvanko L., Kibkalo D., Bloch A., Sobolewski J.

A professor of the Kharkiv Veterinary School Jerzy Fortunat Witowicz (1799-1853): new sources for his biography

Summary

The proposed article presents the biography of Jerzy Fortunat Witowicz (1799-1853), a professor of veterinary medicine and a practicing physician of veterinary medicine, a graduate of the Universities of Vilnius and Vienna. He was among the first Polish teachers to train the first veterinarians at the Medical and Surgical Academy in Vilnius. The publication was prepared on the basis of unique archival sources stored in the funds of the Lithuanian State Historical Archive and the collections of the Museum Complex of the State Biotechnological University in Kharkiv. On the basis of the processed documents, his professional activities were recreated, facts were added to his family life, and his role as a teacher was revealed. It was established that Jerzy Witowicz, along with the director of the Kharkiv Veterinary School, Napoleon Halytsky, were its first professors, as well as the creators of veterinary education and science in Kharkiv and this part of Eastern Europe in general.

Keywords: Jerzy Fortunat Witowicz, Kharkiv Veterinary School, veterinarian, archival sources, veterinary education

Profesor weterynarii Jerzy Fortunat Witowicz (1799-1853) absolwent Uniwersytetu Wileńskiego i Wiedeńskiego, adiunkt w Akademii Medyko-Chirurgicznej w Wilnie był jednym z trzech pierwszych polskich profesorów w Charkowskiej Szkole Weterynaryjnej w okresie jej założenia na początku lat 50. XIX wieku. Po zamknięciu Akademii Medyko-Chirurgicznej w Wilnie został na krótko przeniesiony do Charkowa. Biografia profesora Witowicza to historia Polaka poszukującego miejsca pracy i realizacji swoich marzeń zawodowych po zniszczeniu przez zaborców rosyjskich wszechnicy wileńskiej. Kolejne badanie polsko-ukraińskiego zespołu naukowego jest pomocne w uzupełnieniu współczesnej biografistyki polskiej oraz upamiętnieniu sławnych postaci, które kształtowały w owych czasach weterynarię – najmłodszą z nauk medycznych.

Celem niniejszego opracowania jest prezentacja pierwszego w historiografii Polski i Ukrainy rozszerzonego życiorysu profesora Jerzego Fortunata Witowicza, opartego na źródłach archiwalnych Litwy i Ukrainy. W zbiorach Litewskiego Państwowego Archiwum Historycznego w Wilnie (Litwa) w zespole 720 „Akademia Medyko-Chirurgiczna w Wilnie” zachowana zostałateczka nr 1034 „Ob opredelenii Vitovicha sostoyashchego v dolzhnost' ad'yunkta po veterinarnoy chasti (W sprawie powołania Witowicza na stanowisko adiunkta w części weterynarii)” (7). Obejmuje ona 31 stron w języku rosyjskim, wśród których znajdują się bardzo cenne dla uzupełnienia życiorysu listy i prośby Witowicza o zatrudnienie, dyplomy ze studiów, decyzje władz rosyjskich. Na szczególną uwagę zasługuje „Formularz służbowy Lekarza Weterynarii 1 Oddziału Juria Antonowa

Syna Witowicza”, którego materiały pozwoliły ustalić przybliżoną datę urodzenia naszego bohatera. W rosyjskojęzycznych dokumentach nasz bohater wymieniony jest jako Georgij Witowicz. W zespole 567 „Zarząd Wileńskiego Okręgu Oświatowego” została zachowana teczka nr 3645 „Formularynyye spiski sluzhashchikh Mediko-Chirurgicheskoy Akademii. 1835” (Formularze służbowe pracowników Akademii Medyko-Chirurgicznej. 1835), w której znajdujemy formularz służbowy Jerzego Witowicza (6). W zespole 604 „Konsystoria Duchowna Diecezji Wileńskiej” odnaleziono informację o urodzeniu jego córki (6). W opracowaniu wykorzystano materiały z Centrum Muzealnego Uniwersytetu Biotechnologicznego w Charkowie, a mianowicie *Dziennik posiedzeń Charkowskiej Szkoły Weterynaryjnej* (4).

Wilno i Wileńszczyzna

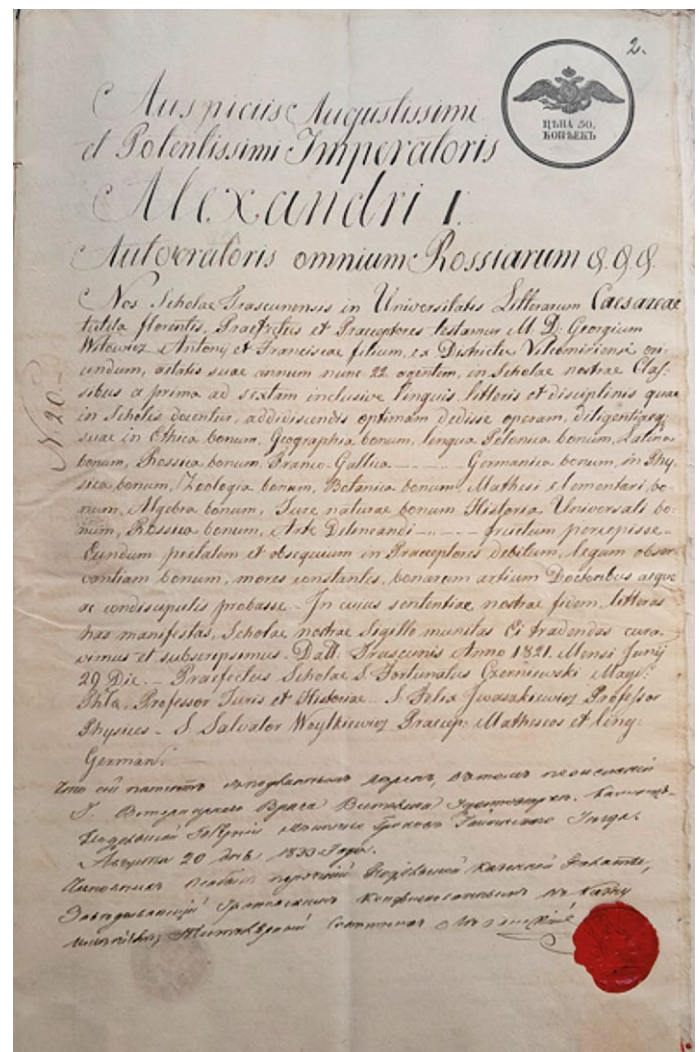
Jerzy Fortunat Witowicz urodził się prawdopodobnie w 1799 r. w rodzinie szlachcica Antoniego Witowicza. Rok ten, jako datę jego urodzenia można określić na podstawie informacji umieszczonej w *Formularzu służbowym Lekarza Weterynarii I Oddziału Juria Antonowa Syna Witowicza*. Dokument ten został przygotowany w sierpniu 1834 r. Wymieniono w nim, że Witowicz w tym czasie miał 35 lat (7).

Ród Witowiczów, według polskiego genealoga i heraldyka Kaspra Niesieckiego (1682-1744) autora najbardziej znanego w Polsce 5463-stronicowego wydania herbarza z lat 1839-1845, posługiwał się herbem Jelita (11), uważanym za jeden z najstarszych herbów polskich. Jego pierwszy wizerunek pochodzi z początku XIV wieku. Rodzina Witowiczów mieszkała w folwarku Piotrowszczyzna w powiecie wileńskim guberni wileńskiej (8).

Wykształcenie średnie Jerzy Witowicz uzyskał w mieście Traskuny (lit. Troškūnai, obecnie miasto na Litwie, położone w powiecie oniekszańskim), i po ukończeniu szkoły publicznej rozpoczął studia na Uniwersytecie Wileńskim. Z Wilnem jego losy wiązały się dwukrotnie: w latach 1822-1826 podczas studiów uniwersyteckich i w 1834-1842, gdy został zatrudniony jako adiunkt weterynarii na Akademii Medyko-Chirurgicznej. Można stwierdzić, że decyzja o tym, że Witowicz zostanie lekarzem weterynarii nadała sens jego życiu. Żeby zrozumieć motyw młodego Witowicza, należy przytoczyć słowa profesora Edwarda Ostrowskiego, też absolwenta wileńskiej weterynarii, o tym, jaki poziom zawodowy można było uzyskać na tej uczelni: „Uczniowie w niej kształceni, byli podzieleni na dwa rzędy: dla zostania uczniem pierwszego rzędu, koniecznym było warunkiem, ukończenie gimnazjum i oddziału nauk przyrodzonych, czyli fizycznych, których słuchano łącznie z uczniami medycyny. Dla postąpienia na ucznia rzędu drugiego, w braku zdolniejszych, wymagana była tylko znajomość porządnego czytania i pisanie oraz pierwszych zasad arytmetyki” (12).

O swojej ścieżce oświatowej Jerzy Witowicz w skierowanej prośbie do Konferencji Akademii – jak w owych czasach tytułowało się Kierownictwo Akademii Medyko-Chirurgicznej w Wilnie – 20 sierpnia 1833 r. o możliwości jego zatrudnienia na stanowisku adiunkta pisał w następujący sposób: „Mając szczęście kształcić umysł od najmłodszych lat, początkowo w traskanskich szkołach publicznych, rok później, na Uniwersytecie Wileńskim w ciągu czterech lat, podczas których przez rok studiowałem na Oddziale Fizyki i trzy lata – na sztuce weterynaryjnej, po opuszczeniu tej uczelni, jeszcze w Wiedniu, doskonaliłem wiedzę w tej sztuce, gdzie udało mi się uzyskać stopień lekarza. I aby doświadczenie doskonalić w tej randze, podróżowałem do wielu krajów Europy...” (7).

Podczas studiów Jerzy Witowicz „zawsze wyróżniał się pracowitością w nauce, dobrym wyrażaniem myśli i wzorcowym zachowaniem” (7). 26 czerwca 1826 r. po ukończeniu studiów weterynaryjnych otrzymał dyplom lekarza weterynarii I oddziału, który pozwalał prowadzić wolną praktykę lekarską na terenach całego Imperium Rosyjskiego. 30 sierpnia tego roku dyplom

Ryc. 1. Dyplom Jerzego Fortunata Witowicza, 1821 r. Źródło: Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie, zespół 720, inw. 1, sygn. 1034, karta 2

podpisał kurator Wileńskiego Okręgu Oświatowego Nikołaj Nowosilcow (7).

W Europie

Po ukończeniu uniwersytetu Jerzy Witowicz wraz z Karolem Muyschlem (1799-1843), jak odnotował Aleksander Perenc, odbył dwuletnią podróż do szkół weterynaryjnych ówczesnej Europy (13). Natomiast w zbiorach archiwalnych zachowuje się informacja o tym, że Witowicz przebywał w Wiedniu w okresie od 1826 do 28 lipca 1828 r., gdzie na miejscowym uniwersytecie doskonalił swoją wiedzę w dziedzinie weterynarii, szczególnie w chirurgii (7). Po zakończeniu pobytu zdał egzamin i uzyskał tytuł lekarza weterynarii. Kontynuował swoje szkolenie na Uniwersytecie w Berlinie, gdzie uzyskał potwierdzenie dyplomu lekarza weterynarii I oddziału, o czym świadczy dokument z dnia 24 marca 1830 r. (7). W jego formularzu służbowym o tym okresie zapisano: „Dla doskonalenia siebie w dziedzinie weterynarii przebywa on w Austrii, na Morawach, Bohemii, Saksonii” (5).

Wieś Granów powiatu hajsyńskiego guberni podolskiej

Jerzy Witowicz powrócił do Wilna z dużym bagażem wiedzy teoretycznej, co pozwoliło mu dalej budować swoją karierę zawodową już w obszarze praktycznej działalności na terenie guberni podolskiej. Od 15 sierpnia 1830 r. został zatrudniony jako kierownik stadnin i owczarni w majątku państwowym właścicieli ziemskich Granowskich. Mieszkał w tym okresie we wsi Granów w powiecie hajsyńskim (obecnie Hraniv – wieś w Ukrainie, w obwodzie winnickim, w rejonie hajsyńskim) (7). Na tym stanowisku pracował kilka kolejnych lat, w trakcie których nie planował powrotu do Wilna i pracy dydaktycznej na uniwersytecie.

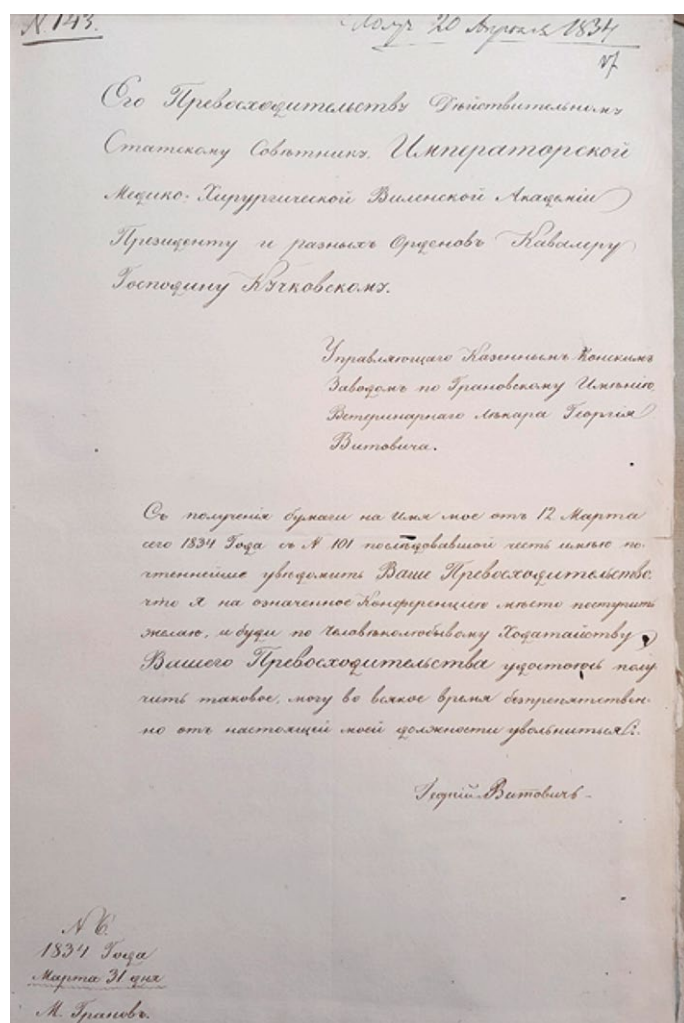
Wilno

Powrót Witowicza do Wilna okazał się nowym początkiem jego działalności naukowej. Kierownictwo Akademii wspierało powrót swojego zdolnego absolwenta i dołączyło go do nielicznego grona wykładowców nauk weterynaryjnych. 20 sierpnia 1833 r. jak już wspomniano wyżej Jerzy Witowicz złożył prośbę do Konferencji Akademii Medyko-Chirurgicznej w Wilnie uzasadniając swój zamiar poświęcenia się pracy dydaktycznej. „...po zakończeniu mojej trzyletniej służby jako nadzorującego stadnin w państwowym majątku Granowskim mam gorące pragnienie być korzystnym dla społeczeństwa w przekazywaniu wiedzy dla opanującej wykształcenie młodzieży. Dlatego załączam kopie uwierzytelnionych odpisów całej mojej wiedzy, patentów i zaświadczenia wydanego mi przez Hajsyński Sąd Ziemski na temat niezachwianej lojalności wobec tronu rosyjskiego, pokornie proszę Konferencję o mianowanie mnie na stanowisko adiunkta Akademii Wileńskiej w dziedzinie weterynarii (lub na inne stanowisko, zgodnie z moimi możliwo-

ściami, według uznania Konferencji) i niniejszym uszczęśliwić mnie swoją decyzją” (7).

5 września 1833 r. na posiedzeniu Konferencji Cesarskiej Wileńskiej Akademii Medyko-Chirurgicznej po rozpatrzeniu prośby Jerzego Witowicza oraz wysłuchaniu opinii wykładowców Adama Adamowicza i Karola Muyschela uchwalono decyzję, aby „Mianować Witowicza na stanowisko adiunkta Oddziału Weterynaryjnego z pensją 2000 rubli rocznie i polecić pełniącemu obowiązki Prezydenta Akademii o przedstawieniu takiego wyboru do akceptacji Jego Ekscelencji Ministra Spraw Wewnętrznych” (7).

13 października 1833 r. otrzymał on Zaświadczenie stwierdzające, że po stronie kierownika państwowych stadnin Delarbe nie ma żadnych przeszkód na zwolnienie ze stanowiska, o czym „świadczy zezwolenie z przyłożoną do niego pieczętką” (7). W ciągu prawie całego 1834 r. trwała korespondencja Ministra Spraw Wewnętrznych z władzami Akademii w sprawie zwolnienia i zatrudnienia na nowe stanowisko Jerzego Witowicza. Niestety 18 stycznia 1835 r. Witowicz napisał kolejny list skierowany do Prezydenta Akademii Tomasza Kuczkowskiego, w którym poinformował

Ryc. 2. List Jerzego Fortunata Witowicza, 31 marca 1834 r. Źródło: Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie, zespół 720, inw. 1, sygn. 1034, karta 17

o tym, że Minister Finansów Imperium Rosyjskiego nie może go zwolnić do czasu znalezienia zastępstwa na jego miejsce (7). 29 kwietnia 1835 r. wydano Zwolnienie „z nadzoru nad stadninami i owczarniami” wraz z zaświadczeniem finansowym na podstawie zarządzenia Ministra Finansów. Kierownik Podolskiej Izby Państwowej 20 lipca 1835 r. poinformował o tym Wileńską Akademię Medyko-Chirurgiczną (7). Koniec tych starań nastąpił 25 sierpnia 1835 r., kiedy to na podstawie decyzji Ministra Spraw Wewnętrznych Jerzy Witowicz został przyjęty w poczet pracowników dydaktycznych Akademii Medyko-Chirurgicznej w Wilnie (7).

Jerzy Witowicz od początku swojej pracy w Akademii został zaangażowany w wykładanie szeregu przedmiotów weterynaryjnych. Ich wykaz skrupulatnie ułożył Józef Bieliński w badaniu poświęconym naukom lekarskim w Akademii Medyko-Chirurgicznej w Wilnie. Działalność dydaktyczną prowadzoną w języku polskim Witowicz rozpoczął w semestrze letnim roku szkolnego 1834/1835. Wykładał: medycynę weterynarską sądową dla uczniów 3 klasy, higienę zwierząt domowych dla uczniów 1 klasy, naukę o rozmnażaniu i udoskonalaniu ras zwierząt domowych, sztukę kucia koni dla uczniów 1 klasy w 2-im półroczu, o zewnętrznych kształtach, o zębach i inne części sztuki weterynarskiej dla uczniów 3 klasy (3). W roku szkolnym 1836-1837: „medycynę sądową weterynarską w ciągu zimy wykładał po polsku Jerzy Witowicz dla uczniów 3 klasy, w Środy od 4-5 po południu; w Czwartki od 8-9 rano. Higienę zwierząt domowych wykładał po polsku Witowicz, dla uczniów 1 klasy, we Wtorki, Środy i Piątki od 8-9 rano. Naukę o rozmnażaniu i uszlachetnianiu dla ras zwierząt domowych wykładał Witowicz, dla uczniów 1 klasy, we Wtorki, Środy i Piątki od 8-9 rano. Sztukę kucia koni w miesiącach: Listopadzie i Grudniu, we Wtorki, Środy i Piątki – teoretycznie od 8-9 rano; praktycznie zaś ćwiczyli się uczniowie wszystkich klas, codziennie od 5-6 po południu, w ciągu całego roku, pod kierunkiem Augusta Schusterusa. Prócz tego Witowicz, w ciągu letniego półroczu, wykładał w języku polskim dla uczniów 3 klasy: Naukę o zewnętrznej postaci, o zębach i o sposobie poznawania wieku zwierząt domowych, w Poniedziałki i Piątki od 4-5 po południu” (3).

W roku szkolnym 1839/1840 doszło do niewielkich zmian programowych (8). Przytaczając Józefa Bilińskiego: „Klinikę zooterapeutyczną prowadził Adamowicz dla uczniów weterynarii 2 i 3 klasy, codziennie od 9-10 rano, przy pomocy Jerzego Witowicza. Klinikę zoochirurgiczną, dla uczniów 2 i 3 klasy, prowadził Muyschel codziennie od 2-4 po południu, przy pomocy Augusta Brauela. Medycynę weterynarską sądową, w pierwszym półroczu, dla uczniów weterynarii 3 klasy, wykładał po polsku Jerzy Witowicz, we Wtorki i Czwartki od 4-5 po południu. O udoskonaleniu i rozmnażaniu ras wykładał

Witowicz, dla uczniów weterynarii 1 klasy, we Wtorki i Czwartki od 2-3; w Środy od 3½-5 po południu, przez pierwsze 3 miesiące roku szkolnego. Sztukę kucia koni teoretycznie wykładał Witowicz, dla uczniów 1 klasy w Grudniu i Styczniu, w też dni i godziny; praktycznie zajmowali się wszyscy uczniowie weterynarii, codziennie od 5-6 po południu, pod kierunkiem Augusta Schusterusa, konserwatora gabinetu zoologicznego. Higienę zwierząt domowych, dla uczniów weterynarii 1 klasy, w ciągu Lutego i Marca we Wtorek i Czwartek od 2-3½, w Środy od 3½-5 po południu, wykładał po polsku Witowicz; w ciągu Kwietnia i Maja w też dni i godziny, wykładał Witowicz dla uczniów 1 klasy: Naukę o zewnętrznych częściach zwierząt, o zębach i sposób poznawania wieku zwierząt. Dla uczniów weterynarii 3 klasy wykładał o zewnętrznych postaciach, przede wszystkim Koni, w Poniedziałki i Piątki od 4-5 po południu, w 2-m półroczu szkolnym” (3).

W tym roku szkolnym wykłady w wyżej wymienionym wykazie były prowadzone po raz ostatni. W następnym roku, jak odnotował Józef Bieliński, „pierwsze trzy kursy zostały zamknięte” (3). Tutaj należy wymienić, że w 1835 r. w progach Akademii odbyło się wręczenie dyplomów pierwszym 32 lekarzom weterynarii. Do ich nauczania duży wkład wniósł Jerzy Witowicz. Konrad Millak wspominając o zamknięciu uczelni napisał: „W roku 1840, w związku z decyzją rządu zamknięcia Akademii, nie utworzono już zapisu do klasy pierwszej i w 1842 r. ostatni zespół lekarzy weterynaryjnych musiał opuścić mury Akademii Wileńskiej. Akademia została zlikwidowana, jej zbiory i personel rozszedł się po świecie...” (10).

Od 1842 r., po zamknięciu przez władze rosyjskie Akademii Medyko-Chirurgicznej Witowicz opuścił uczelnię i rozpoczął pracę jako weterynarz gubernialny w Wilnie (13). W końcu lat 40. XIX w. Jerzy Witowicz, jak odnotował dziennikarz i wydawca Romuald Podbereski, pełnił obowiązki gubernialnego lekarza weterynarii przy Izbie Dóbr Państwa w Wilnie (14). Jego koledzy również porzucili pracę dydaktyczną. Profesor Karol Muyschel osiadł w odziedziczonym majątku w powiecie trockim, gdzie do swojej śmierci w 1843 r. leczył ludzi i zwierzęta, a profesor Adam Adamowicz, mając wiele propozycji pracy na różnych uczelniach, nie pozostawił Wilna i pracował w szpitalu jako naczelny lekarz i działał w Towarzystwie Lekarskim Wileńskim, którego był prezesem w latach 1841-1881 (2).

Charków

1 sierpnia 1851 r. w Charkowie na podstawie najwyższego zarządzenia cesarskiego, na bazie istniejącej przy miejscowym Uniwersytecie Praktycznej Szkoły Weterynaryjnej, powstała samodzielna placówka edukacyjna Charkowska Szkoła Weterynaryjna uczelnia „pierwszego stopnia”, druga w mieście uczelnia wyższa. „Na moment jej otwarcia oprócz Dyrektora (jest on też profesorem) ... skierowany tylko jeden

profesor Witowicz, który zdobył wykształcenie w Wileńskim i Wiedeńskim Uniwersytetach i posiadający tytuł lekarza i weterynarza” (1).

Dla Jerzego Witowicza był to krótki okres ulubionej działalności dydaktycznej w dalekim i nieznanym mieście, gdzie wraz z innym Polakiem Dyrektorem Charkowskiej Szkoły Weterynaryjnej Napoleonem Halickim tworzyli charkowską weterynarię. Obaj zapoczątkowali pierwszy rok szkolny na tej uczelni. O tym mówi pierwszy wpis w *Dzienniku posiedzeń Charkowskiej Szkoły Weterynaryjnej*, w którym 1 września 1851 r. zaznaczono: „Pan Dyrektor Szkoły N. D. Halicki, Pan Profesor G. A. Witowicz” (4). Witowicz objął w szkole charkowskiej jeden z trzech etatów profesorskich i pracował do swojej nagłej śmierci w 1853 r. (15). „Tak więc pierwszymi profesorami na wszystkich istniejących wówczas trzech katedrach uczelni charkowskiej w ciągu szeregu lat byli trzej Polacy: Halicki, Poluta i Witowicz. Położyli oni fundamenty pod uczelnię, która w toku swego rozwoju stała się jedną z najlepszych w b. Imperium Rosyjskim (9).

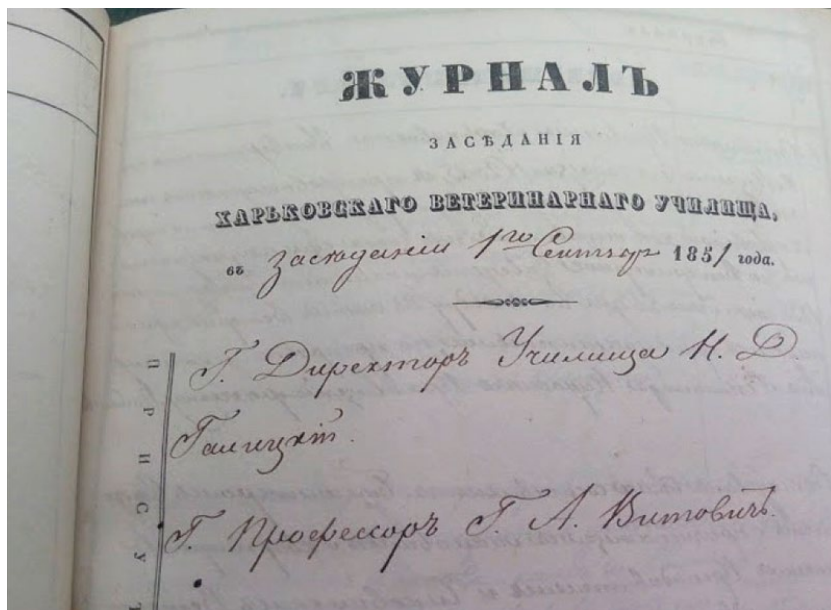
Profesor Witowicz był znany z tego, że już w tamtych czasach wyjeżdżał ze studentami w teren, co było dla młodych adeptów weterynarii okazją do zdobycia praktycznych doświadczeń zawodowych zarówno manualnych, jak i dokumentacyjnych (prowadzili zapiski z zakresu epizootologii) (16).

Niestety nie zachowały się wiadomości o życiu prywatnym Jerzego Witowicza. Czesław Malewski odnotował jedynie, że miał żonę Annę Jachnowską, i syna Ludwika (8). Natomiast w jego formularzu służbowym zaznaczono, że w 1835 r. miał dwie córki – Józefinę (2 lata) i Kazimierę (2 miesiące) (5). W styczniu 1840 r. urodziła się trzecia córka Karolina (6). Jerzy Witowicz zmarł w 1853 r., można przypuszczać, że został pochowany w Charkowie.

Droga zawodowa profesora weterynarii Jerzego Fortunata Witowicza, absolwenta Uniwersytetu Wileńskiego i Wiedeńskiego, była trudna i ciemista. Władze zaborcze w pewnym stopniu utrudniały mu większe zaangażowanie w pracę w Akademii Medyko-Chirurgicznej w Wilnie. Zdolny wykładowca, posiadający znaczącą wiedzę weterynaryjną uzyskaną na uczelniach europejskich na krótko zamieszkał w Charkowie, ale pozostawił tam trwały ślad stając się jednym z trzech pierwszych profesorów w Charkowskiej Szkole Weterynaryjnej.

Piśmiennictwo

1. Bagaley D., Miller D.: Istorija goroda Harkova za 250 let ego suschestvovaniya (1655-1905). Istoricheskaya monografiya, Tom 2: XIX i nachalo XX veka, Harkov: Tipografiya i Litografiya M. Zilberberg i syinovyia 1912, s. 598.

Ryc. 3. Karta *Dziennika posiedzeń Charkowskiej Szkoły Weterynaryjnej*, na której wymieniono nazwisko Jerzego Fortunata Witowicza (1 września 1851 r.). Źródło: ze zbiorów Centrum Muzealnego Uniwersytetu Biotechnologicznego w Charkowie

- Bernacki Z.: Oddział Weterynaryjny Akademii Medyko-Chirurgicznej w Wilnie (1832-1842). *Życie Wet.* 2024, 99 (7/8), 452, 456.
- Bieliński J.: Stan nauk lekarskich za czasów Akademii Medyko-Chirurgicznej Wileńskiej, bibliograficznie przedstawiony: przyczynek do dziejów medycyny w Polsce. Warszawa: wyd. i nakł. Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego 1888, s. 101, 105, 108-109.
- Dziennik posiedzeń Charkowskiej Szkoły Weterynaryjnej. Charków 1851, s. 1. Ze zbiorów Centrum Muzealnego Państwowego Uniwersytetu Biotechnologicznego w Charkowie.
- Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie, zespół 567, inw. 2, sygn. 3645, k. 179.
- Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie, zespół 604, inw. 20, sygn. 44, k. 58 odwrot.
- Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie, zespół 720, inw. 1, sygn. 1034, k. 1-1 odwrot, 2-2 odwrot, 3-4, 4 odwrot 7, 9, 14, 14-14 odwrot, 16, 19, 20, 21, 27, 29.
- Malewski C.: Rodziny szlacheckie na Litwie w XIX wieku. Powiaty lidzki, oszmiański i wileński. Warszawa: Instytut Historii PAN 2016, s. 852.
- Millak K.: Polacy w nauce i służbie weterynaryjnej u obcych. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 1957, 2, 297-298.
- Millak K.: Propedeutyka weterynaryjna z uwzględnieniem historii i deontologii: wykłady na Wydziale Weterynaryjnym Uniwersytetu Warszawskiego, 1946-1951: wykłady na Wydziale Weterynaryjnym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, 1956-1960. Łódź, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1961, s. 52-53.
- Niesiecki K.: Herbarz polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza w Lipsku, nakładem i drukiem Breitkopfa i Hertela, t. 9. Lipsk: nakł. i dr. Breitkopfa i Hertela 1842, s. 367.
- O życiu i pracach Karola Mujschla, emeryta, profesora b. Akademii Medyko-Chirurgicznej Wileńskiej przez Edwarda Ostrowskiego, Dyrektora Szkoły Weterynaryjnej w Warszawie. Warszawa: Druk Gazety Codziennej 1853, s. 9-10.
- Perenc A.: Historia lecznictwa zwierząt w Polsce/opracował i uzupełnił Konrad Millak. Warszawa, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo PAN 1958, s. 164, 182.
- Podbierecki R.: Wspomnienia o Karolu Muyschel, [w:] *Pamiętnik Naukowo-Literacki*. Pismo zbiorowe umiejętności, literatury i sztuki, Wilno 1849, zeszyt 1, s. 33.
- Raevskiy A. A.: Kratkiy ystorycheskiy ocherk 50-letiya Kharkovskoho veterinarnoho ynstitutya. Kharkov: Tipografiya firmy „Adolf Dare” 1912, c. 7.
- Sobolewski J., Zwanko L., Kibkalo D.: Polscy absolwenci i pracownicy Instytutu Weterynaryjnego w Charkowie na przełomie XIX i XX wieku. *Życie Wet.* 2023, 98 (9), 579.

Adres autora: prof. Lubow Żwanko, ul. Alczewskich, 44, 61002 Charków, Ukraina; e-mail: zhvan2012@gmail.com